

Крім того, пропонується доповнити КПК України положенням про можливість оскарження до суду рішення про зупинення провадження у справі (як обвинуваченим, підсудним, так і потерпілим, цивільним позивачем і відповідачем), а також строку досудового провадження у справі.

Література

1. *Бастрыкин А. И.* Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. — 136 с.
2. *Волженкина В. М.* Нормы международного права в российском уголовном процессе / Санкт-Петербург. юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001. — 359 с.
3. *Виноградова О. І.* Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Х., 2000. — 22 с.
4. *Бондарев И. М.* Система международных судебных учреждений: Учеб. пособие. — М.: Юр-книга, 2004. — 288 с.
5. *Пашковський М. І.* Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з паданням міжнародної правової допомоги: Дис... канд. юрид. наук. — О., 2003. — 243 с.
6. *Офіційний вісник України.* — 2002. — № 26. — Ст. 1231.
7. *Черниченко С. В.* Теория международного права: В 2 т. Т. 1. Современные теоретические проблемы. — М.: НИМП, 1999. — 336 с.
8. *Маланчук П.* Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом: Пер. з англ. — Х.: Кодекс, 2000. — 592 с.
9. *Тихожирова Л. В., Тихожиров М. Ю.* Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова. — М., 1998. — 526 с.
10. *Проект Кримінально-процесуального кодексу України, зареєстрований у Верховній Раді України, ресстр. № 3456-д.* — К., 2005.
11. *Месяев А. Б.* Международные суды и проблема смертной казни // Международное право. — 2001. — № 4. — С. 344–365.
12. *Регламент Суду у ред. від 7.11.2003 р.* // Європейський суд з прав людини. Базові матеріали. Застосування практики. — К., 2003. — С. 191–233.
13. *Мармазов В.* Принцип stare decisis та динамічність практики Європейського суду з прав людини // Право України. — 2003. — № 2.
14. *ООН А/CN.4/435/Add.1.*
15. *Карклас С., Пашковський М. І.* Кримінальне право СС: Навч. посіб. — О., 2004. — 162 с.
16. *Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України № 0475 від 17.07.1997 р.* // Відомості Верховної Ради. — 1997. — № 40. — Ст. 263.
17. *Рішення щодо суті у справі «Меріт проти України» (заява № 66561/01) від 30 березня 2004 р.* // www.minjust.gov.ua.

УДК 343.163

Ю. О. Фідря

ЗАВДАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРОКУРОРА НА КОНТРОЛЬНИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

В умовах побудови демократичної, правової Української держави реформування прокуратури як однієї з найважливіших гарантів законності є одним із першочергових завдань державно-правової реформи. Безумовно, найважливішою проблемою, що стоїть перед практиками та теоретиками прокурорського нагляду, є прийняття нового Закону України «Про прокуратуру» (далі — За-

кон), з урахуванням функцій, передбачених Конституцією України. Проте гострі дискусії навколо питання визначення статусу та повноважень прокуратури, а також зволікання з ухваленням нового Кримінально-процесуального кодексу України зумовлюють виникнення численних проблем у регулюванні діяльності цього правоохоронного інституту в галузі кримінального процесу. Одним із питань, яке потребує законодавчого врегулювання, є визначення завдань та процесуального положення прокурора в кримінальному процесі в цілому та в його контрольних стадіях зокрема.

Дослідженню проблеми процесуального положення прокурора в стадіях перевірки законності та обґрунтованості судових рішень у кримінальних справах присвятив свої праці ряд науковців у радянський період, зокрема В. Басков, Е. Куцова, І. Перлов, М. Строгович, М. Шифман та багато інших. Однак у світлі політичних та соціально-економічних змін, прийняття нових нормативних актів, насамперед чинної Конституції України, численних змін до кримінально-процесуального законодавства не всі напрацювання відповідають правовим умовам сьогодення. На сучасному етапі дослідженням даної проблеми займалися такі вчені та юристи, як Ю. Грошевий, Ю. Ігнатенко, В. Коваль, М. Косюта, В. Маляренко, М. Мичко, Г. Омеляненко та інші.

Завданням цієї статті є аналіз норм кримінально-процесуального законодавства щодо визначення завдань та процесуального положення прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу, а також аналіз наявних в юридичній літературі думок та обґрунтування своєї позиції з приводу цього питання.

Конституція України (ст. 121) чітко визначила перелік функцій, які покладються на органи прокуратури. У процесі їх реалізації прокурор здійснює захист прав і свобод людини і громадянина, проте кожна функція як вид діяльності прокуратури спрямована на виконання ще й додаткових завдань, зумовлених характером та цілями прокурорської діяльності в конкретній сфері, напрямку.

У контексті реалізації функції підтримання державного обвинувачення в суді завданням прокурора є сприяння виконанню вимог закону про всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ та постановленню судових рішень, що ґрунтуються на законі (ст. 34 Закону).

Прокурор у сучасному кримінальному процесі має стати надійним помічником судді та захисником законних інтересів учасників справи. Діяльність прокурора в суді повинна робити реальний внесок у прийняття судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Його активна, професійно грамотна участь у судовому розгляді — важлива умова, одна з гарантій законності та ефективності здійснення правосуддя.

У процесі розгляду справи прокурор сприяє всебічному, повному дослідженню доказів, установленню обставин справи в тому вигляді, в якому вони мали місце в дійсності, правильному застосуванню кримінального та кримінально-процесуального закону, постановленню законного та обґрунтованого вироку.

Зі змісту ст. 34 Закону вбачається, що прокурор виконує такі завдання, беручи участь у розгляді справ у судах, а тому є очевидним те, що їх реалізація

є властивою діяльністю прокурора як у суді першої інстанції, так і тоді, коли він бере участь у провадженні по перевірці вироків, постанов і ухвал суду в апеляційному, касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

У контрольних стадіях кримінального процесу прокурор не повинен бути спостерігачем під час судового розгляду справи, навіть якщо не він був ініціатором перегляду справи. Зважаючи на покладені на нього як на державного обвинувача завдання, він зобов'язаний кваліфіковано, переконливо та об'єктивно подати суду та проаналізувати докази, що підтверджують обвинувачення, висловити свої міркування з приводу питань, що виникають у ході судового розгляду, підтримати апеляцію чи касаційне подання, а також подання чи клопотання в порядку виключного провадження, спростувати доводи протилежної сторони тощо.

Крім того, специфіка стадій перегляду судових рішень зумовлює покладення на прокурора ще й додаткового завдання — недопущення набрання законної сили та виконання незаконного та необґрунтованого вироку, ухвали чи постанови суду в стадії апеляційного та касаційного провадження, а на стадії перегляду справи за нововиявленими обставинами — виявлення прямих злочинних порушень із боку осіб, що проводили слідство, суддів та деяких інших учасників процесу (свідків, перекладача, експерта).

Для виконання цих завдань відповідно до наказу Генерального прокурора України від 28.10.2002 р. № 5 прокурор повинен протягом строків на оскарження судових рішень, які не набрали законної сили, ґрунтовно знайомитися з матеріалами справ та протоколами судового слідства, апеляціями та касаційними скаргами на такі рішення, за необхідності подавати письмові зауваження та заперечення, в обов'язковому порядку перевіряти правильність записів у протоколі судового засідання щодо своєї позиції, у разі потреби — прослуховувати фонозапис процесу, перевіряти обґрунтованість судових рішень, які набрали законної сили, і за наявності підстав використовувати право подачі касаційних подань та подань і клопотань у порядку виключного провадження (п. 3), перевіряти клопотання про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, використовуючи при цьому право витребування кримінальних справ, а у разі необхідності призначати розслідування нововиявлених обставин (п. 8).

З метою реалізації поставлених завдань на контрольних стадіях кримінального процесу прокурор вправі використати такі засоби прокурорського реагування при виявленні порушень закону, передбачені чинним КПК: 1) подати апеляцію; 2) внести касаційне подання; 3) принести подання про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; 4) подати клопотання про перегляд судових рішень у порядку виключного провадження.

Слід відмітити, що у проекті КПК збережено назви засобів прокурорського реагування в контрольних стадіях кримінального процесу та можливості їх реалізації, за винятком стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

Важливість прокурорського реагування на незаконне та необґрунтоване судові рішення зумовлена тим, що контрольні стадії кримінального процесу по-

требують ініціатора. У разі відсутності сигналу, тобто апеляції, касаційної скарги чи подання тощо, «колесо» провадження по перевірці вироків, постанов і ухвал суду не закрутиться, а отже, наберуть законної сили та виконуватимуться неправосудні судові рішення. Показовою в цьому відношенні є стадія перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, в якій відповідно до ч. 1 ст. 400-7 КПК лише прокурор вправі порушити питання про перегляд судового рішення. Проте вказане положення КПК є певною мірою парадоксальним, на що звертає увагу Р.Куйбіда. Зокрема, він зазначає, що «нововиявленими обставинами можуть бути і зловживання прокурора... У перегляді справи з таких мотивів зацікавлений передовсім засуджений, і навряд чи прокуратура...» [1, 150]. Про низьку ефективність роботи прокурора в цій контрольній стадії свідчить і статистика. За весь 2004 рік у порядку виключного провадження за нововиявленими обставинами до апеляційних судів надійшло лише 97 подань прокурорів, 10 з яких повернено з різних підстав [2]. Вихід із такого становища вбачається у наданні всім учасникам процесу можливості подати заяву до суду про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами. Цей підхід реалізовано у проекті КПК. Зокрема, автори проекту позбавляють прокурора виключного права ініціювати перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами та принесення у зв'язку з цим подання. Відповідно до ст. 592 проекту прокурор має право подати заяву про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами до суду першої інстанції, що розглядав дану справу, поряд з усіма учасниками судового розгляду.

Слід додати, що, виконуючи поставлені перед ним спеціальні завдання, прокурор водночас реалізує і завдання кримінального судочинства, які відповідно до ст. 2 КПК полягають в охороні прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також... викритті винних та забезпеченні правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Беручи участь у контрольних стадіях кримінального процесу, прокурор спрямовує свої дії на те, щоб допомогти суду виявити всі допущені по справі порушення закону, правильно оцінити доводи суб'єктів оскарження і постановити законне та обгрунтоване рішення. Прокурор може займати різні позиції, проте все одно він залишається державним обвинувачем. Зокрема, якщо прокурор подав апеляцію на м'якість покарання або вказує на підстави для застосування кримінального закону про більш тяжкий злочин, то зрозуміло, що прокурор тим самим продовжує обвинувачення. Постановлення вироку, який згодом був оскаржений прокурором, не перериває обвинувачення, а змінює його процесуальні засоби [3, 42]. Подання прокурором апеляції на суворість покарання або щодо перекваліфікації злочину на менш тяжкий також не означає припинення функції державного обвинувачення. Як представник правоохоронного органу, діяльність якого спрямовується на утвердження верховенства закону, прокурор не може діяти за принципом «чим суворіше призначене покарання, тим краще виконано функцію підтримання державного обвинувачення», а повинен сприяти постановленню судом справедливого та законного рішення. Про-

курор зобов'язаний ставити питання про перегляд тих судових рішень, які порушують права та законні інтереси всіх учасників процесу, оскільки допущені судом помилки повинні бути виправлені незалежно від того, чиї права чи інтереси вони порушують.

За даними судової статистики Апеляційного суду Волинської області за перше півріччя 2005 р. прокурорами було подано 69 апеляцій. За результатами апеляційного розгляду справ задоволено лише 14 апеляцій прокурора [4]. Ці дані свідчать про низьку якість та ефективність виконання прокурорами своїх завдань у стадії апеляційного провадження. У гонитві за кількісними показниками державні обвинувачі забувають про об'єктивність своєї позиції і подають апеляцію, не зважаючи на очевидну недоведеність вини підсудного. Прокурор не повинен за будь-яку ціну прагнути доведення обвинувачення, коли в справі є об'єктивні дані, які свідчать про невинуватість особи або її непричетність до злочину. Рятуючи «честь мундиру», прокурор, тим самим, тільки підриває довіру до інституту прокуратури.

Прокурор — активний суб'єкт у контрольних стадіях кримінального процесу. Навколо питання щодо його процесуального становища в апеляційному, касаційному та виключному провадженні тривають гострі дискусії. У радянський період і аж до початку реформування правової системи України немало вчених вважали, що прокурор є органом нагляду за законністю в діяльності суду при розгляді кримінальних справ, тобто внесення касаційного протесту (за чинним КПК — подання) розглядалось як засіб здійснення нагляду за законністю вироків суду [5]. Інша група процесуалістів уважала прокурора лише стороною в процесі, тобто в стадіях перегляду судових рішень прокурор залишався державним обвинувачем [3; 6]. Існувала позиція про подвійне становище прокурора в стадіях перегляду судових рішень: прокурор виступає як орган нагляду за законністю в судах, якщо вирок ним не опротестовано; у випадках внесення касаційного протесту прокурор бере участь у справі як сторона й у такий спосіб здійснює функцію нагляду [7].

Сьогодні існує дві основні точки зору на проблему визначення процесуального становища прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу. Прихильники першої точки зору вважають, що прокурор у стадіях перегляду судових рішень є стороною, що використовує свої процесуальні права для внесення відповідних подань чи клопотань, а також для їх підтримання в судовому засіданні та висловлення думки щодо наслідків їх розгляду [8, 58]. Прихильники іншої точки зору не вважають прокурора стороною, посилаючись на те, що за умови рівності прав усіх учасників судового процесу прокурор виконує в суді принципово інші обов'язки [9, 91].

Офіційна позиція з приводу питання процесуального становища прокурора в суді будь-якої інстанції була висловлена в Законі України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р., яким чинний КПК було доповнено ст. 16¹ та суттєво змінено ст. 261 КПК, відповідно до яких передбачається наявність сторін у суді та чітко розмежовуються функції обвинувачення, захисту і вирішення справи. Прокурор представляє **сторону**

обвинувачення як у суді першої, так і апеляційної та касаційної інстанції, оскільки у всіх судових стадіях кримінального процесу його процесуальне становище однакове. Дане положення підтверджується тим, що всі форми перегляду судових рішень побудовані на загальнопроцесуальних засадах кримінального процесу, тому є всі підстави твердити, що в апеляційному, касаційному та виключному провадженні обов'язковою є участь прокурора як представника сторони обвинувачення.

Таким чином позиція щодо процесуального положення прокурора як сторони в кримінальному судочинстві повністю узгоджується з чинним законодавством. Відповідно до ст. 35 Закону та ст. 261 КПК прокурор має рівні права з іншими учасниками судового засідання. Рівноправність сторін судового процесу надзвичайно важлива з точки зору реалізації принципу змагальності, який знаходить свій вияв у розмежуванні функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи, а також у чіткому визначенні компетенції кожного суб'єкта процесуальної діяльності. Кожен має рівні можливості по відстоюванню своєї позиції і доведенню її правильності перед судом. Зокрема, відповідно до ст. 261 КПК, сторона обвинувачення і сторона захисту користуються рівними правами на заявлення відводів і клопотань, подання доказів, участь у їх дослідженні та доведенні їх переконливості, виступ у судових дебатах, оскарження процесуальних рішень суду.

Проте справедливим, на нашу думку, є зауваження окремих авторів [9, 93] з приводу того, що як у КПК, так і в Законі, зазначено, що процесуальне становище будь-якого суб'єкта кримінального судочинства визначається сукупністю не тільки прав, але й обов'язків, якими він наділяється у провадженні по справі. Безумовно, такий обов'язок, як виконувати розпорядження суду та дотримуватися встановленої процедури дослідження матеріалів справи, стосується всіх учасників процесу. Але своєчасно реагувати та вживати передбачених законом заходів до усунення порушення закону, від кого б вони не виходили, — це обов'язок, властивий лише прокурору, у силу специфіки його діяльності, а також завдань, покладених на нього чинним законодавством (ст. 25 КПК). Цим, зокрема, і відрізняється процесуальне положення прокурора від інших суб'єктів права на оскарження судового рішення. Безумовно, інші учасники процесу можуть звертати увагу суду на порушення закону, але це їхнє право, а не обов'язок. Зокрема, безглуздо очікувати від захисника подання апеляційної чи касаційної скарги на незаконні дії суду, якщо вони не зачіпають інтересів підзахисного. Прокурор же повинен реагувати на порушення законності в будь-якому випадку як представник державних інтересів.

Зауважимо, що у проекті КПК передбачено окрему главу, яка визначає повноваження прокурора в кримінальному процесі (гл. 4 «Прокурор»). Відповідно до ч. 3 ст. 33 проекту прокурор, який бере участь у розгляді справи в суді, додержуючись принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, зобов'язаний ретельно вивчити матеріали справи, брати активну участь у дослідженні доказів, об'єктивно і неупереджено оцінювати їх, реагувати на будь-які порушення закону, від кого б вони не виходили, шляхом заявлення моти-

вованих клопотань, внесення апеляцій чи подань. На нашу думку, законодавець зберіг та зміцнив ключові позиції прокурора в судочинстві. Хоча в силу принципу змагальності прокурор є представником сторони обвинувачення, проте він зобов'язаний вживати всіх заходів щодо усунення порушень закону на всіх етапах судочинства, включаючи й контрольні судові інстанції.

Отже, реалізація прокурором функції підтримання державного обвинувачення в контрольних стадіях кримінального процесу перебуває у нерозривному зв'язку з покладеним на нього завданням сприяти виконанню вимог закону про всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ і постановленню рішень, що ґрунтуються на законі. Особливості втілення в життя прокурором цих завдань у суді апеляційної та касаційної інстанції зумовлюються специфікою його процесуального становища як сторони в кримінальному судочинстві на всіх його судових стадіях, що має рівні можливості для обґрунтування своєї позиції, проте різні обов'язки та процесуальні засоби, властиві виключно прокуророві як представнику органу публічної влади, призначеного для захисту прав громадян і держави.

Література

1. *Куйбіда Р.* Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи. — К., 2004.
2. *Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2004 році (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 5. — С. 27.*
3. *Куцова Э. Ф.* Советская кассация как гарантия законности в правосудии. — М., 1957. — С. 42.
4. *Статистичний звіт Апеляційного суду Волинської області.*
5. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса. — М., 1970. — Т. 2; *Темушкин О. П.* Организационно-правовые формы проверки законности и обоснованности приговоров. — М., 1979. — 240 с.; *Перлов И. Д.* Надзорное производство в уголовном процессе. — М., 1974. — 256 с.
6. *Шифман М. Л.* Прокурор в уголовном процессе. — М., 1948. — 246 с.
7. *Гродзинский М. М.* Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе. — М., 1953. — 232 с.; *Финько В. Д.* Прокурорский надзор за рассмотрением в суде уголовных дел. — Х., 1972. — 70 с.; *Ривлин А. П.* Пересмотр приговоров в СССР. — М., 1958. — 309 с.
8. *Омельяненко Г.* Прокурор як суб'єкт перевірки законності та обґрунтованості судової постанови в кримінальному судочинстві України // *Право України. — 1999. — № 1. — С. 56–61.*
9. *Косюта М. В.* Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства. — О., 2002. — 376 с.

УДК 343.14

В. В. Семенов

РОЛЬ УЛИК ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В расследовании преступлений превалирующая роль принадлежит комплексу доказательств, составляющих определенную базу, на основе которой строится обвинительная или оправдательная характеристика лица, в отношении которого выдвигается обвинение. Доказательственная ценность отдельного доказательства (показания свидетелей, обвиняемых, результаты производства